

Mazowsze
drzewiej...projekt
badawczy

KRÓLOWA BONA SFORZA

i jej wpływ na rozwój
Mazowsza w XVI wieku

Franciszek Waszczyk

Franciszek Torla

Łukasz Suchecki

Paweł Batiuk

KIM BYŁA BONA SFORZA?

Fragment plakatu do „Bony Sforzy” w Operze Krakowskiej © K. Zapart

- ❖ Bona Sforza urodziła się w 1494 r. w Bari, w Królestwie Neapolu, w książęcym rodzie Sforzów.
- ❖ Była córką Giana Galeazza Sforzy i Izabeli Aragońskiej.
- ❖ W 1518 r., w Katedrze Wawelskiej, poślubiła króla Polski Zygmunta I Starego, zostając w ten sposób królową Polski i wielką księżną litewską.
- ❖ Była Matką Zygmunta II Augusta – ostatniego Jagiellona na polskim tronie.
- ❖ Uznawana jest za prekursorkę nowożytnego myślenia o polityce i obecności w niej kobiet.

KIM BYŁA BONA SFORZA?

Słynęła z ambicji, energii, wykształcenia i inteligencji.

Bona otrzymała wyjątkowo staranne wykształcenie, rzadko spotykane w ówczesnej Polsce. Jej umysł kształtowała włoska myśl humanistyczna, przekazywana jej przez najwybitniejszych przedstawicieli renesansu. Edukacja i ciągłe rozwijanie się były dla niej ważne przez całe życie.

Królowa знаła wiele języków i miała szeroką wiedzę z zakresu prawa, administracji, historii, matematyki, geografii i teologii. Była odcytana – znała dzieła Wergiliusza, Cyserona i Ojców Kościoła, potrafiła czerpać inspirację od wybitnych autorów. Wyróżniała się także zdolnościami sportowymi i muzycznymi: grała na kilku instrumentach, świetnie tańczyła i uwielbiała jazdę konną.

Bona Sforza, ryc. Jan Matejko

POLSKA I MAZOWSZE W CZASACH KRÓLOWEJ BONY

Wojna kokosza, Henryk Rodakowski, 1872 r.

Mazowsze do 1526 r. było **oddzielnym księstwem**, rządzonym przez książąt Mazowieckich. Po śmierci księcia Janusza III w 1526 r. zostało włączone do Korony.

Król Zygmunt I Stary przekazał część dóbr mazowieckich swojej żonie - Bonie Sforzy. Bona zarządzała nimi samodzielnie, wprowadzając na Mazowszu szereg reform gospodarczych i administracyjnych.

MAZOWIECKIE DOBRA KRÓLOWEJ BONY

KRÓLOWA BONA CZĘSTO MAWIAŁA: „U WAS DUKATY LEŻĄ NA GOŚCIŃCACH, SCHYLIĆ SIĘ JENO, AŻEBY JE ZEBRAĆ. NIKT NIE CHCE? TYM LEPIEJ DLA MNIE”.

Bona otrzymała ziemie w okolicach: Łomży, Ciechanowa, Warki, Grójca, Piaseczna i Tarczyna.

Na tych terenach założyła i rozwinęła **królewskie folwarki** - duże gospodarstwa produkujące żywność na sprzedaż. Wprowadziła nowe formy uprawy, na wzór rolnictwa uprawianego we Włoszech.

Dbiała o **rozwój miast królewskich**, nadając im **przywileje handlowe i targowe**.

Budowała twierdze warowne, np. Bar.

Wyjeżdżając z Polski pozostawiła po sobie doskonale zagospodarowane dobra królewskie, przynoszące ogromne dochody.

MAZOWIECKIE DOBRA KRÓLOWEJ BONY

- CZERSK DAWNIEJ I DZIŚ -

W 1526 roku Czersk zostały włączony do Królestwa Polskiego, zamek stał się własnością królewską. W tym okresie nadbudowano również cylindryczne wieże. Od 1547 roku zamek znajdował się pod zarządem królowej Bony, która poleciła zastąpić drewnianą zabudowę dziedzińca murowaną. Wówczas powstała tzw. rezydencja Bony — pałac o wymiarach 10 × 30 metrów, zwany dworem Feliksa Parysa lub Wielkim Domem, wzmiankowany w 1549 roku — a także Dom Południowy. Na stokach wzgórza założono sady, ogrody i winnice.

Po wyjeździe Bony warownia użytkowana była przez starostów, którzy z braku środków nie dbali należycie o jej kondycję.

Współcześnie zamek w Czersku to imponująca rozmiarami malownicza ruina. Z dawnej, potężnej twierdzy przetrwały wszystkie trzy wieże, sześciometrowe mury kurtyny północnej i wschodniej oraz XVIII-wieczny ceglany most z arkadami. Nie zachowała się natomiast zabudowa mieszkalna dziedzińca ani południowo-zachodnia część muru obwodowego, z którego pozostały jedynie fundamenty.

MAZOWIECKIE DOBRA KRÓLOWEJ BONY

- WARKA DAWNIEJ I DZIŚ -

- Dużym bodźcem, decydującym o rozwoju Warki i innych miast Mazowsza, było jego włączenie do Korony w 1526 roku - (**inkorporacja ogłoszona na sejmie piotrkowskim w 1529 r.**).
- Dzięki inkorporacji Mazowsza Warka dołączyła do grona 35 miast królewskich woj. Mazowieckiego.
- Około 1536 roku powstało starostwo wareckie. Należało ono do tzw. **Oprawy Polskich Królowych**, czyli dóbr przeznaczonych dla królowych. W tym przypadku była to oprawa królowej Bony. Starostwo wareckie obejmowało miasto Warkę, wieś Piaseczno z folwarkiem oraz wieś Starą Warkę z folwarkiem. Przynosiło ono dochód ponad 867 złotych rocznie, co było dużo więcej niż dochody z Czerska i Grójca.
- Starostwo wareckie było starostwem niegrodowym, czyli oddanym w dzierżawę na całe życie. Starosta, który nim zarządzał, miał władzę sądową i administracyjną. Oznaczało to, że mógł decydować o sprawach miasta, między innymi o wyborze burmistrza.

- Warka od wielu wieków znana jest z warzenia piwa. Według jednej z teorii nazwa miasta pochodzi od słowa „warzyć”, czyli gotować lub kipieć, co wiąże się z produkcją piwa. Dawniej słowo „warka” oznaczało także ilość piwa uzyskaną z jednego warzenia.
- Gospodarka miasta i gminy Warka ma charakter przemysłowo-rolniczy. Miasto leży w najważniejszym regionie uprawy jabłek w Polsce.
- Warka należy do obszaru słynącego z **jabłek grójeckich**, które są **produktem tradycyjnym i mają chronione oznaczenie geograficzne**.

NAJWIĘKSZY SAD EUROPY

Początki największego sadu Europy sięgają czasów panowania królowej Bony, która bardzo interesowała się ogrodnictwem i uprawą drzew owocowych. W 1545 roku otrzymała duże tereny ziemi w okolicach Grójca i dbała o ich rozwój, nadając przywileje właścicielom ogrodów. W 1578 roku jej syn wydał dokument królewski, który potwierdził prawa do zakładania sadów. Dzięki temu zaczęły szybko powstawać liczne sady owocowe, zwłaszcza jabłoniowe. O rozwoju sadów dworskich i chłopskich na terenie Grójeczczyzny wspomina wiele źródeł historycznych.

REFORMA GOSPODARCZA KRÓLOWEJ BONY

Królowa Bona przeprowadziła reformę ekonomiczną królewskiej, tzw. **reformę włóczną** polegającą na tym, że ziemie porozrzucane w różnych miejscach łączono w większe działki i dzielono je na **włóki** (jedna włoka miała około 21 hektarów). Chłopi mieli płacić podatki i wykonywać swoje obowiązki w taki sam sposób, zależnie od tego, ile i jak dobrej ziemi posiadali. Wprowadzono też **trójpółwkę**, czyli sposób uprawy, w którym pola dzielono na trzy części i uprawiano je na zmianę, żeby ziemia się nie wyjałowiała. Miasta oddzielono od okolicznych ziem i przekazano pod opiekę wójta oraz ławników, czyli osób odpowiedzialnych za porządek i zarządzanie miastem.

Królowa wprowadziła również **system folwarczno-pańszczyźniany**, zwiększając w ten sposób produkcję zboża na eksport, prowadzony głównie przez Gdańsk.

WŁOSKIE WPŁYWY NA MAZOWSZU

Królowa Bona sprowadziła do Polski włoskich ogrodników i rzemieślników. Na jej dworze w Warszawie pojawiają się włoscy architekci, tacy jak Bernardino de Gianotis, któremu przypisuje się autorstwo płyty nagrobnej książąt mazowieckich Stanisława i Janusza III w kolegiacie warszawskiej (1526–1528).

Do polskiej kuchni i rolnictwa wprowadziła nowe warzywa, które do dzisiaj nazywamy "**włoszczyzną**": marchew, seler, por, pietruszkę czy kapustę włoską. Zakładała ogrody zamkowe i sady owocowe.

Na dworach mazowieckich wprowadzono modę włoską - zarówno w ubiorach, jak i w architekturze. Zapoczątkowała modę na włoskie ubiory szyte z drogocennych tkanin: adamaszku, atłasu i aksamitu.

Jan Matejko, Zygmunt Stary i Bona Sforza. Ubiory w Polsce 1200–1795 r., 1860 r.

Płyta nagrobna książąt mazowieckich Stanisława i Janusza III w kolegiacie warszawskiej.

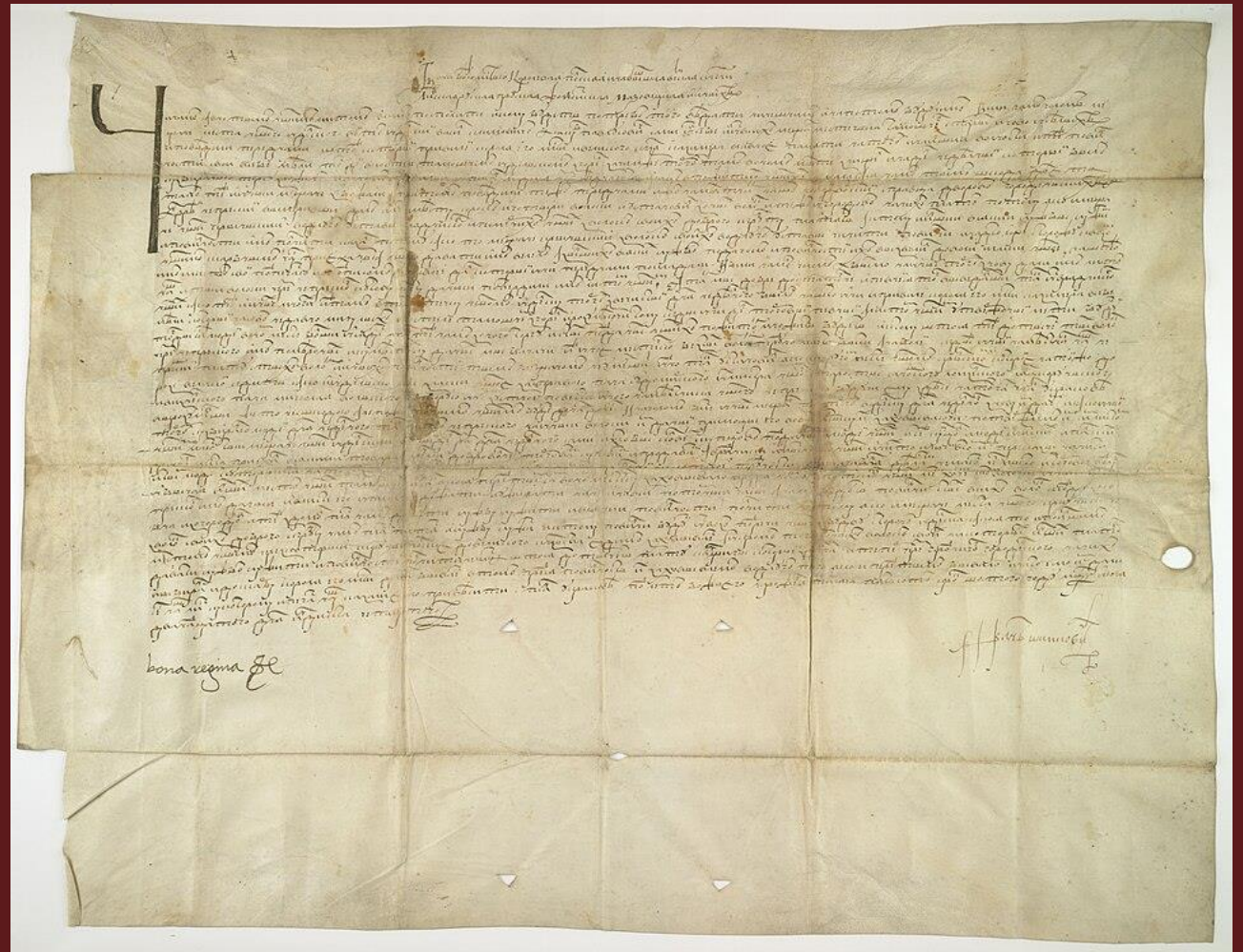
Kuchenny rozgardiasz na obrazie nieznanego XVI-wiecznego malarza.

ROZWÓJ MIAST MAZOWIECKICH

Królowa Bona wydawała przywileje lokacyjne, targowe i jarmarczne, czyli zezwolenia na zakładanie nowych miejscowości oraz na organizowanie targów i jarmarków.

Zwalniała mieszczan z podatków, fundowała szpitale, rozwijała szkolnictwo. Z jej inicjatywy powstawały nowe mosty, kościoły, drogi wodne (na przykład kanał pod Pińskiem) oraz zamki, takie jak w Barze czy Krzemieńcu. Królowa zagospodarowała także ogromne obszary nieużytków. Dzięki niej budowano nowe wsie, a także młyny i tartaki.

Dzięki tej polityce Mazowsze zaczęło się szybciej urbanizować. Na znaczeniu zyskały miasta takie jak Łomża, Warka, Czersk czy Grójec.

Bona Sforza, królowa polska, odnawia spalony przywilej króla Kazimierza na targ w miasteczku Odelsk i określa prawa i obowiązki tego miasteczka, 12 czerwca 1546 r.

DZIAŁALNOŚĆ ADMINISTRACYJNA I POLITYCZNA

- Królowa Bona dbała o porządek prawny i ściąganie należnych podatków. Wprowadziła nowych urzędników gospodarczych - zarządców i ekonomów.
- Często ingerowała w lokalne spory między szlachtą a mieszczanami. Jej rządy bywały surowe, ale skuteczne, zyskała opinię osoby rządzącej "twardą ręką".
- Od początku swojego pobytu w Polsce królowa Bona próbowała zdobyć silną pozycję w polityce. Tworzyła własną grupę zwolenników i korzystała z tego, że miała duży wpływ na króla. Wspierali ją m.in. **Piotr Kmita**, **Andrzej Krzycki** i **Piotr Gamrat**, którzy dzięki niej otrzymali ważne stanowiska. Nazywano ich **triumwiratem**, czyli grupą trzech ważnych współpracowników.
- Bona uważała, że aby skutecznie prowadzić politykę i wzmacniać władzę królewską, potrzebne są duże środki finansowe. Dlatego dążyła do powiększenia majątku dynastii Jagiellonów, by zapewnić jej finansową niezależność.
- Do 1524 roku otrzymała już w nadaniu księstwa pińskie i kobryńskie, dobra sieluckie oraz rozległy pas puszczy nad Narwią. Kolejnym jej celem było odzyskanie królewskich ziem na Podlasiu.

Otrucie Królowej Bony, Jan Matejko, 1859 r.

OSTATNIE LATA I ŚMIERĆ

Po śmierci króla Zygmunta I Starego w 1548 r., wpływy królowej Bony stopniowo słabły. Popadła w konflikt ze swoim synem, Zygmuntem Augustem, w wyniku którego przenosi się z Córkami na Mazowsze.

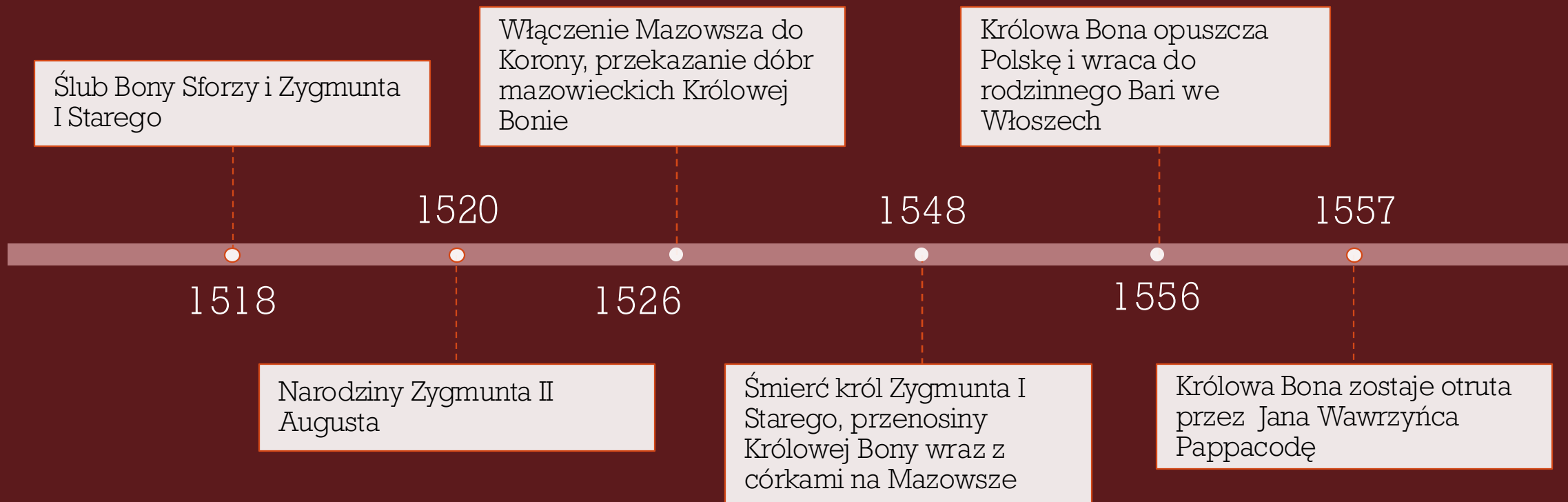
W 1556 r. wyjechała do rodzinnego Bari we Włoszech, gdzie została otruta w 1557 r. przez jej zaufanego dworzanina, **Jana Wawrzyńca Pappacodę**. Za inicjatorów zabójstwa uważa się Habsburgów, którzy mieli odnieść korzyść dzięki sfalszowaniu testamentu królowej, a jednocześnie uniknąć spłaty pożyczki w wysokości 430 tys. dukatów udzielonej przez Bonę księciu Alby, namiestnikowi Filipa II Hiszpańskiego (tzw. **sumy neapolitańskie**). Pomimo zabiegów strony polskiej, dobra przejęte na podstawie sfalszowanego testamentu nigdy nie wróciły do prawowitych właścicieli.

Część jej majątków, w tym dobra mazowieckie, przeszła na własność Korony.

DZIEDZICTWO KRÓLOWEJ BONY DLA MAZOWSZA I POLSKI

- Uporządkowała gospodarkę i zwiększyła królewskie dochody. Reforma włóczna stała się wzorem dla późniejszych przemian gospodarczych. Znacząco zmodernizowała rolnictwo i administrację. Włoszczyzna stała się symbolem jej włoskiego dziedzictwa.
- Przyczyniła się do rozwoju kultury renesansowej na w Polsce i na Mazowszu. To dzięki niej w Polsce rozwinęła się kultura muzyczna i teatr. Zreorganizowała królewską kapelę i stworzyła z niej znakomity zespół, sprowadzając do kraju wybitnych włoskich muzyków i kompozytorów. Była też opiekunką pisarzy i uczonych, takich jak Jan Dantyszek czy Mikołaj Rej. Wspierała młodych Polaków, dając im szansę na studia za granicą. Z jej inicjatywy zaczęto również tworzyć jedną z najbogatszych w Europie kolekcji arrasów.

BONA SFORZA, KRÓLOWA POLSKI (*1494) 1518-1557

ŹRÓDŁA

- J. Tazbir, Królowa Bona. Włoszka na polskim tronie, Warszawa 1989
- P. Jasienica, Polska Jagiellonów, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1985
- J. A. Gierowski, Historia Polski 1505 - 1764, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1984
- Dzieje Mazowsza i Warszawy. Wybór źródeł, oprac. J. Kazimierski, R. Kołodziejczyk, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1973
- M. Bogucka, Bona Sforza d 'Aragona, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2009
- Encyklopedia Popularna PWN, hasła: "Bona Sforza", "pomiarą włóczna", Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982
- P. Guzowski, Reforma włóczna jako rewolucja ekologiczna, RES HISTORICA 57, 2024
- Atlas Historyczny. Od starożytności do współczesności, dla klas 5-8 szkoły podstawowej, Nowa Erwa, Warszawa 2023

ŹRÓDŁA

- https://konkursy.mscdn.pl/images/konkursy2022/wom/publikacje/mazowsze_wczoraj_dzis_jutro.pdf
- https://mowiawieki.pl/templates/site_pic/files/Dziedzictwo_dawnej_RP_nr_01.pdf
- <https://www.dladziedzictwa.org/2021/07/13/bona-sforza-1494-1557-jedna-z-najciekawszych-i-najbardziej-znienawidzonych-wladczyn-polski/>
- <https://700.warka.pl/>
- <https://www.national-geographic.pl/historia/bona-sforza/>
- <https://niezlasztuka.net/o-sztuce/skad-sie-wziela-wloska-moda-renesansowa-w-polsce-i-jak-wygladaly-te-stroje/>
- <https://soundcloud.com/ray-m-blanchard/giacomo-gorzanis-donna?in=ray-m-blanchard/sets/italian-renaissance-music>
- https://zamekczersk.pl/historia_1556
- <https://www.zamkipolskie.com/czersk/czersk.html>

DZIĘKUJEMY

Szkoła Podstawowa nr 2 im. Kornela Makuszyńskiego w Legionowie

(Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 2 w Legionowie)

opiekun: Barbara Bojar

Franciszek Waszczyk, kl. 6e

Franciszek Torla, kl. 6e

Łukasz Suchecki, kl. 6e

Paweł Batiuk, kl. 6e